

Értesítő.

Egy magyar philosoph feltűnése Berlinben.

A nyár derekán az a meglepő hír járta be a hazai — s utánok a külföldi hírlapokat, hogy egy magyar ember Berlinben, az ottani Philosophiai Társaság egy pályázatán sikert aratott.

A hírt, Schmitt Jenő, zombori törvényszéki írnok berlini sikerét, a magyarországi journalistika tárt karokkal, a külföldi, főként az osztrák és német lapok pedig tartózkodással, volt rá eset, hogy gunynyal fogadták.

Schmitt Jenő, a feltűnt magyar philosoph hirtelenség az elismerés babérán s a guny tövisein át egyre hódított. Átszivárgott nagy közönségünk ama rétegeibe is, melyek a philosophiáról rendszeresen nem vesznek tudomást; hizelgett nemzeti önértékünknek, hogy egygyel több emberünk van, kiről a külföld tudomást vett, s épen az a külföldi nép vett tudomást, mely ágyui és puskái újabb dicsősége mellett, főként philosophiai hagyományaira, azok fölényére volt büszke, minden más nép felett. A philosoph német nép babérait merete s tudta érinteni egy idegen, egy magyar, egy törvényszéki írnok, „ott lent“ Bácsme gyében s megérinteni épen Berlinben, a „grosses, deutsches Vaterland“ középpontjában!

Hát nem legendához való esemény-e ez?

Schmitt Jenőnek az az érdeme tagadhatatlanul megvan, hogy a magyar arravalóságát, a tudomány legelvontabb terén, egy perczre csatánosan documentálta; s aztán megvan az az érdeme is, hogy a tanulmányok ez ága, a philosopholás iránt, mely küzkeletüvé válni nálunk soha sem tudott, egy másik perczre, az érdeklődést fölkelte.

Mi magunk, kik pedig philosophiával foglalkozunk, maig ennyit látunk s örömmel constatálunk Schmitt sikerében. És a mit látunk és constatálunk azt a következő adatokkal, a nagy figyelmet keltett berlini pályázat okmányaival bizonyítjuk.

A berlini Philosophiai Társaság az 1884-ik év nyarán nemzetközi pályázatot hirdetett a következő kérdésre:

Hegel dialektikai módszerének történeti s kritikai méltatása. 1. Kimutatandó Hegel művei alapján módszerének fejlődése s ama viszony, melyben nála a dialektika áll a logikához és a metaphysikához 2. Összehasonlítandó Hegel módszere az öt megelőzők módszerével, vajon ezek módszeréből származott-e Hegel methodusa? 3. Megkell állapítani Hegel módszerének értékét, jelentőségét; megfelel-e módszere a philosophiai módszerek kellékeinek s követelményeinek.

Az értekezéseket német, francia, angol s olasz nyelven írhatni. Határnap 1886. dec. 31. Jutalma 750 Reichsmark, mely 1887 jul. 1-én fizettetik ki. A kézifut a társaság tulajdona marad, de a kinyomatás joga a szerzőé. A jelíges levéllel ellátott pályaművek a berlini philosophiai társaság titkárságához (Prof. Dr. Lasson Friedman bei Berlin Saar Str. 3. vagy Stadtgerichtsrath a. d. Meineke Kurfürsten Str. 56 W. küldendők.*

E pályakérdés sorsáról van szó, melyről a pályázatban is említett Meineke, a következő levélben értesíti Kirchner századost, Schnitt sógorát, ki a munkát a pályázatra beküzdte:

Berlin, 18.7. jun. 28.

Igen tisztelt uram! Ön egy pályaművet küldött be a hegeli dialektika módszerére vonatkozó pályakérdésre, egy: „A szerző» felirással ellátott, zárt levél kíséretében.

Szombaton, jun. 25-én történt jelentés, a Philos. Társaság ülésében a bírálatra kiküldött: Lasson, rederichs, és Michelet tanárokból álló bizottság megálapodásának eredményéről.

Három munka érkezett be. Fájdalom a bizottság egyiknek sem ítélte oda a pályadíjat.

Azonban a bizottság elismerte az ön által beküldött műnek felette jelentős voltát. Egyik bíráló ítélete, többek közt, így hangzott: „A munkát nagyon kitűnőnek kell mondanom, mely mesteri kézre vall. A Társaság érdeméül tudhatja be, hogy e mű létrejöttére alkalmat adott.“ Hibáit abban találták, hogy az antik philosophokat, a középközi Nikolaus Cusanust, Giordano Brunot, Eckhartot, továbbá Hegel ellenfeleit nem veszi tekintetbe, valamint abban, hogy a mű némileg formátlan, habár elismerték nyelvének gyakran meggyőző erejét s részben, ha nem is mindenütt, átszűrte, szónoki szépségét.

Ennélfogva a Társaság elhatározta, hogy a szerzőnek segédkezet nyújt a mű közzétételében. A segédkezés módja felől egyelőre nem történt megállapodás. A Társaság magától a szerzőtől, kinek genialitása a Társaságot felette érdekli, várja a javaslatot. A többek közt szóba került, hogy a mű, talán kivetkőztetve az ismétlésekből, a dagályosságból s mély tartalmának megfelelőbb classicus formában öltöztetve, a Phil. Társaság füzetekben megjelenő kiadványaiban (Halle a/d S bei Pfesser) kiadható lenne.

Ha szabad a magam, mindenesetre csak műkedvelő-ítéletét a műről elmondanom, az kell megjegyezni, hogy az újabbkori íratok közt ritkán kapott meg

* Lásd M. Phil. Szemle 1885. év foly. II. füzet 160. lap.

engem oly csudálatosan mű, mint az, a melyet ön beküldött; hogy én, a mint annak első sorait olvasni kezdtem, elmerültem szerzője genialitásának sodrában. A művet, gondolatainak erőlesebb tömörítésével talán éppen korszakalkotóvá lehetne tenni.

Mint a Társaság jegyzője kérem önt, értesítsen engem a szerző szándékáról: Vajon hajlandó-e és miként elfogadni a Társaság felajánlt segítségét, a munka közzétételében, vagy pedig visszaküldjem-e a munkát s kinek? A bizottsági jelentés a philosophiai kiadványokban fog megjelenni.

Tisztelettel Meineke, Stadtgerichstrath a. Berlin. W. Kurfürstenstrasse 56.º IV.

E levél nyomán kapták s közölték első értesítéseiket a bel- és külföldi hirlapok.

A magyarországi lapok természetesen hozsánnával fogadták az ismeretlen író feltűnését, első levükben azt irták, hogy a Társaság a pályadíjat is kiadta Schmittnek, a mit a szerény író, egy communiquében, maga volt kénytelen megczáfolni. A Budapester Tagblatt pedig aug. 18-iki számában: „Reise um einem Gelehrten“ czimű tárczájában meleg s vonzó ismertetést irt Schmitttről, melyet a bel- és külföldi lapok részben vagy egészben szintén átvettek.

Magyar philosophot még nem kapott annyira szárnyára a hír, mint Schmittet; az igaz, hogy magyar philosoph külföldről még nem is kapott oly elismerést, mint a Meineke fönti levelében olvasható.

Azonban nem hiányzott a tarka hirözönben a kicsinylő, gunyoló, becsmérő szó sem. Így például a „Deutsche Zeitung“ Bécsben megjelenő s magyar ellenszenveiről eléggé ismeretes napilap, valamint a „Hamburger Korrespondenz“ hoztak eféle közleményeket, melyeket, noha a dolog érdemére közelebről nem tartoznak, csak azért említünk meg, mert az indulatot mutatják, melylyel bizonyos körökben, a magyar író sikerét fogadták, mielőtt a pályaművet látták volna. A dolog érdemére tartozik azonban, az egyik bírálónak, Micheletnek, a berlini egyetem rendes philos. tanárának nyilatkozata, melynek közlésére a „Vossische Zeitung“-ot felkérte. A nyilatkozat így hangzik:

„Szabad-e megkérem önt, hogy egy, a külföldi lapok által forgalomba hozott, rámvonatkozó hirnek kiigazítását közölje, melylyel drága szülővárosom polgárai iránt tartozom. Téves az a hír, hogy én, mint egy sokat emlegetett pályázaton a versenyművek egyik bírāja, a zombori törvényszék napidíjas magyar írónakának (Tagschreiber), mint a „Wiener Deutsche Zeitung“ hívja, művét jelentékenynek nyilvánítottam volna. Azt találom inkább, hogy az a guny, melyet az említett hirlap a szerzőre és védelmezőire szór, teljesen megérdemelt, s hogy a „Hamb. Korrespondenznek“ tökéletes igaza van, mikor jelentéséhez Juvenal:

Difficile est satiram nem scribere-jét csatolja. Berlin 1887. aug. 6. Dr. Michelet, Prof. der Philosophie an der Universität.“

De legfontosabb, a dolog mostani állásában, magának a berlini Phil. Társaságnak jelentése a pályakérdés lefolyásáról, melyet a következőkben, egész terjedelemben, közlünk.

„Jelentés a berlini Phil. Társaság pályakérdésére beérkezett versenyművekről. A Philos. Társaság által 1884. jun. 28-án kihirdetett, Hegel dialektikai módszerének történelem-ítészeti előadása czinü pályakérdésére a kitűzött 1887. jan. 1 határidőre, a kivánt alakítások megtartásával három munka érkezett be, mindhárom német nyelven. E művekről jelentéstételre s a kiadandó díj odaitélésére a Philos. Társaság 1887. jan. 8-án tartott ülésében egy bizottságot küldött ki, Michelet, Lasson és Frederichs tanárokból. E bizottság tanácskozásai a következő eredményre vezettek.

Az első, „Erst wenn man die Sache versteht etc“ jeligével kísért, legterjedelmesebb mű, nem jutott a nagy fáradságához illő eredményre. A pályakérdésben hangsúlyozott három fő kívánalom egyikét sem vette szorosán tekintetbe. Elsőben is annak a kívánalomnak, hogy Hegel dialektikai módszere, iratai alapján fejtsék ki, s mutattassék ki a dialektika viszonya Hegel logikájához és metaphysikájához, azzal nem lehet eleget tenni, hogy a „Phaenomenologie des Geistes“ és az „Encyklopaedia“ iratokból hosszabb, egyszerű idézeteket közöl. Aztán ama kívánalomnak, hogy a dialektika jelentőségének és értékének meghatározásával mutattassék ki, megfelel-e a philosophiai methodus támasztható követeléseinek, vagy nem, e pályamű, a Hegel irataiból kikapott részekhez csatolt, néha nagyon megszeeső s dogmatikus elfogulásokon megfeneklő kritikájával a feladat ez oldalának sem felelt meg. Végül a mi a történelmi kérdést illeti, mi a Hegel módszerének viszonya előzőiéhez, vajon amazokénak tovább képezése-e? a pályamű alig néhány lapon ad feleletet, s azt is komolyabb megfontolás nélkül. A pályaművön nem érezhető, sem a fogalmakkal való bánásban, a jártasság kellő mértéke, sem a történeti anyag fölötti szükséges áttekintés. A bizottság e szerint e g y h a n g u l a g abban a véleményben volt, hogy a műnek a jutalom ki nem adható.

A második, e jeligével: „Ich weiss, dass sie die einzig wahrhafte ist (Hegel)“ kísért, sokkal csekélyebb, nagyon is szűk terjedelemre szorítókozó mű, ügyesen van írva s több becses fejtegetést foglal magában. Hiányzik azonban benne a f e l f o g á s b á r m e l y e r e d e t i s é g e s bár lehető teljes, tudományos készlet alapján, szorosán tudományos munka volt czélba véve, e pályamű szerzője határozottan népszerűsítést tűzi feladatául. Azokhoz az olvasokhoz fordul: »kik előtt Hegel philosophiája eddig ismeretlen, vagy meglábolthatatlan volt.« s a „dialektikai módszer eredetét és velejét a köztudat nyelvében akarja megírni.“ Ehez képest a tárgy mélyebben fekvő nehézségeit szerző nem is érinti, beható kritikával és gondos történeti mérlegeléssel alig foglalkozik. Az ellenfelek kifogásait tekintetbe egyáltalán nem veszi s a hegeli philosophia melletti tüzes pártállásának, ekként, nincs meg kellő, szilárd alapja. Így hát a bizottság, b á r m i l y e r é l y e s e n l e t t i s egy oldalról kiemelve a szerző érdemül betudandó fáradozása, abban a véleményben volt, hogy e pályaművet nem lehet a kitűzött feladat oly megoldásának tekinteni, melynek a jutalom kiadható volna.

A harmadik, „Das Übersinnliche ist dass Sinnliche“ jeligével kísért s a „Hegeli dialektika titka“ czimet viselő munka, kétségkívül alapos s a legnehezebb problémák kezelésében gyakorolt gondolkodónak a műve. A szerző a feladat lényeges pontjait helyesen fogta fel s meglegelte a tárgy központját. A dialektikai módszer lényegét a hegeli iratok alapján gondosan, beható elme éllel s nem eredeti szempontok nélkül fejtette ki s mély belátással adta elő vonatkozásait a logikához és a metaphysikához. Az a törekvése, hogy Hegel módszeres elveinek jelentőségét a valóság átértésére feltüntesse s alkalmazása közben magán Hegelen mélyreható kritikát gyakoroljon, a dolog mélyére irányuló, megbecsülésre való törekvést mutat. A mellett természetesen nevezetes hiányai vannak a műnek. Mindenekelőtt az, hogy a kérdés történelmi oldalát nem vette eléggé figyelembe. Hegel előzői közül Kantot csupán érinti; Fichtet és Schellinget behatóbban tárgyalja. Az egész Kant előtti philosophiát pedig, a görögökét, továbbá a hegeli korszakot követő időben annyi buzgalommal termelt, Hegelre és dialaktikájára vonatkozó értekezéseket majdnem mellözi. Továbbá rámutat bár a szerző arra az irányra, melyen a hegeli gondolatok tovább képezhetők, egy „kronkret-érzéki“ után való törekvésében, Ludwig Feuerbachban s a természettudományi nézetek legujabbi alakjában igyekszik támpontot találni. Ide vonatkozó fejtegetéseiben azonban bizonyos erőszakosság és homály van s midőn az elvont elől menekülni látszik néha az abstractio foglya marad. Azonkívül a mű formája is kevésbé érett. A meggyőző erejű és nyomatékos részletek mellett, mások nagyon nehézkesek, sok benne az ismétlés, a felesleges homály és terjengős. E szerint a bizottság az értekezés komolysága iránt kifejezett meleg és élénk elismerése daczára sem juthatott más megállapodásra, mint hogy a munkától jelen, sok tekintetben befejezetlen (unfertig) állapotában, a jutalmat megtagadja. A Philos. Társaság, a szerző hozzájárulásának föltételével, a bizottság javaslatára elhatározta, hogy a pályamű szerzőjével összeköttetésbe lép, hogy tudomására jöjjön, mi alkalmas formában lehetne segélyére tanulmányaiiban.

Ez utolsó kiténtéssel jelölt értekezésnek szerzőjéül Schmidt Jenő Henrik, a zombori királyi törvényszék irnoka, Magyarországon, Bács megyében, nevezte meg magát. Berlin 1887. jun. 25. A berlini Philos. Társaság elöljárósága Adolf Lasson dr. tanár, elnök; Meineke, jegyző.

A berlini Philisophiai Társaság nagysokára megjelent, hivatalos jelentése s Michelet fentidézett nyilatkozata, egyfelől élénk világot vet a Társaság keblében létrejött meghasonlásra. másfelől magyarázatot ad a pályázat lefolyásához. Megtudjuk nevezetesen, hogy csak két bíráló: Lasson és Frederichs, meg a Társaság többsége volt a III. számú pályamű mellett, Michelet pedig, nyilván, a II. számú pályamű mellett foglalt állást; ő emelte ki, mint a hivatalos jelentés szövege mondja, oly „érellyesen“ a II-ik számú pályamunka „fáradozását, melyet érdemül kívánt neki betudni.“

Meglátjuk-e valaha nyomtatásban e II. számú pályaművet, azt nem mondhatjuk meg. A kérdés egyébként nem is bennünket érdekel, hanem

a berlini Philos. Társaságot, melynek tagjai a beérkezett művek értékének megítélésében eltérő véleményre, s némelyek abba kábultságba jutottak, hogy midőn a „szeretett szülőföld polgárai iránti kötelezettségük érdekében“ szükségét látják annak, hogy a magyar „Tagschreiber“ felett gúnyolódjanak, nem veszik észre, hogy a berlini Philos. Társaság felett gyakorolnak kritikát, mely a pálmát a Tagschreibernek ítélte oda. Az bizonyos, hogy a Társaság a II. számú pályaműnek kiadására ajánlatot nem tett. Valamint az is bizonyos, hogy a Társaságot, midőn a III. számú pályaművet oly tüntetve kiemelte, személyes okok nem vezették.

Schmitt elfogadva a berlini Philos. Társaság ajánlatát, hozzáfogott pályaműve kivánt átdolgozásához s munkájában annyira haladt, hogy — mint hozzánk írt levelében mondja — az első ív correcturáját már tényleg meg is kapta. Módjában lesz tehát a mi közönségünknek is, mely hírlapjaink után ítélve, az ügy iránt annyi érdeklődést tanusított, Schmitt pályaművével megismerkedni. De nemcsak ezen az uton. Igéretét vetjük nevezetesen t. munkatársunknak, hogy pályaműve egy részét a M. Phil. Szemle számára is kidolgozza s már a legközelebbi füzetre beküldi.

Schmitt neve egyébként nem ismeretlen e folyóirat olvasói előtt ott találjuk értekezéseit a Szemle legrégibb munkatársai közt. Ez értekezések bírálatára mi vagyunk a legkevésbé jogosítottak; nem is a bírálat, csupán rövid jellemzés kedvéért megjegyezzük, hogy czikkein észrevehető volt antididakta ereje s azon kívül annak átérzése, hogy szerzőjöknek megvan a saját, önálló álláspontja, honnan a philosophia kérdéseit tekinti.

Bizonyosra vehetjük, hogy önállóságának átérzése fűzi Schmittet a philosophiához; valamint bizonyosra vehetjük az is, hogy ez önállósága kivívásában megvannak nehézségei, melyekre vonatkozik a berlini Philosophiai Társaság hivatalos jelentésének eme passusa: „Egy concret-érzéki után való törekvésében, Feuerbachban s a természettudományi nézetek legujabbi alakjában igyekszik támpontot találni. Ide vonatkozó fejtegetéseiben bizonyos erőszakosság és homály van s midőn az abstractio elől menekülni látszik, néha egészen annak esik foglyává.“ Schmitt maga érezni látszik e nehézségek súlyát, hozzánk írt levelében e tárgyról így ír: „Hegélből kiindulva a philosophiát egy egészen új, óriási problema elé vagyok kénytelen állítani, midőn a szelleminek és gondolatának elemi, érzéki jelenség — létalapját állítom, mely probléma igazolása a szellemi tények részletes analysében, a gondolati és szellemi

tények összetalajában keresendő. Ezen pont, mely felfogásom erejét képezi, okozza egyuttal szükségkép azon eminens nehézségeket. Én nem vagyok képes ezen messzevágó alapfelfogást, mely az egész, eddigi philosophálás alapjain, a mint azokat már a görögök teremtették, tulmegy, szűkebb keretben, midőn még alapvető nagy munkám meg nem jelent, eléggé áttekinthetővé tenni, és még ezen munka megjelenése után is, nagy nehézségeim lesznek a korral szemben, mert nem könnyű évezredek alapokat és előítéleteket az elmékben megdönteni. Jelszavam, a szellemi beltények objectiv kutatása és analysise és ilyen alapon megdönthetetlennek tudom az irányt, bármily szerény vagyok is a részletes kivitel tekintetében. Elvileg, abstract alapon, már Fichte megkezdé ez irányt. Czéлом nem egy befejezett, új systemát állítani, hanem a szellemi tények concret elemi alapjaira menő kutatásnak utat törni. A philosophia épen olyan, a tényekre épített kutatásá fog válni, mint a milyen máris a természettudomány, csak-hogy mindkettőnek az iránya és tárgya különböző.“ Ez utóbbi, általunk aláhuzott sorokban kifejezett czél tekintetében Schmitt, nyugodtan mondhatjuk, nem áll egy magában.

De más tekintetben sem áll egy magában. Érdekesnek tartjuk ugyanis, midőn küzdelmeinek történetét vázoljuk, megjegyezni, hogy Schmitt nézetei, egész terjedelmökben, lelkes adeptusra találtak Dr. Simon József Sándorban. Olvasóink érdekében véltünk hát eljárni, midőn említett Simon urat megkértük, írja meg a Szemle számára Schmitt küzdelmeit. Simon ur a következő levélben felelt kérésükre:

Sorsom zombori lakossá tett. Egy pár hétre átköltözködésem után egy sajátságos kinézésű férfi alak halad el, egy délután, előttem. Sovány és szikár, hogy csaknem zörögnek a csontjai; magas és vékony, egész a szokatlanságig. S mindezt még fokozza egyenes, merev magatartása, mely természetét egy fél fejjel megnyujtani látszik. Lépése befelé irányult, szilárd. Tekintete vízirányosan előre szegzett, merev s egy más, távoli világ alakjait látszik szemlélni. Ruházata elhanyagoltan egyszerű s úgy tetszik, mintha folytonosan menekülni szeretne gazdája tagjairól. Nincs az egész ember természetén semmi hibás és természetellenes s egész alakja mégis valami szokatlanul különös. Egész lényéről visszasugárzik, hogy úgár, a mint külsőleg láthatjuk, önönmagának mintegy másodrendű, fölösleges. Az elsőrendű és szükséges ő előtte az a másik, nem egyszerű érzékeink előtt elterülő világ, a melyre nyugodt tekintete irányozva látszik: a gondolatok világa.

Megállottam s utána bámultam.

„Ugy-e nem mindennapi alak?“ — mondá kísérőm — „S tudja-e kicsoda? Ez a mi zombori philosophusunk: Schmitt Jenő, telekkönyvi iktató.“

Önkénytelenül elmosolyodtam. Ugyan mi nagy jöhetne Nazarethből!?

Egy pár hónap mulva azután már beszélhettem is vele. Társaságban talál-

koztunk. S a mint bemutattak neki, hogy „philosophus és aetheticus“, csak látni kellett volna, mint lobbant lánggra tekintete. Az a szerény és háttérbe húzódó magas alak egyszerre csak felegyenesedett, fejét büszkén hátravetette, szemüvegén egyet-ketőt igazított s mosolygó, hogy úgy mondjam, gunyosan szűrő kékes szemével szemeimbe mélyedve szerény, de mégis önérzetes hangon így szól: „nagyon örvendek, én is foglalkozom a philosophiával“. S csakhamar belemelegedtünk. Egy iskolaphilosophus s egy autodidakta! Az egyik a tekintélyekkel s a tőlük halott és eltanult phrasisokkal s a másik a gondolkodásnak önmaga megfigyelte tényeivel harszoló. Minő ellentétek! Vajjon megérthetik-e ezek egyhamar egymást? S vitánk csakugyan heves és elkeseredett volt — s mondhatom, eredmény nélküli. Nem engedett egyikünk sem. Soha sem feledem el: a fogalomról és a fogalmi sorozatokról vitákoztunk. S már ekkor meglepett az a választékos és magvas nyelv, mellyel gondolatait kifejezte, az a beható és széleskörű tanulmány, mellyel minden mondatából kisugárzott, s az a mélyre ható és finom megfigyelő tehetség, mellyel a gondolkodásnak leghalványabb tényeit is szemlélte és elemelte. Mikor idegesen fel-s alá sétálva a szobában, mintegy önnönmagával lát-szott beszélni, vagy mikor néha meg-megállva lehajolt hozzám s kigyult, átható tekintetével s rám-rám dülő alakjával hátrább húzódni kényszerített: mondhatom, egészen más embert láttam magam előtt, mint a milyennel legelőször találkoztam. A szellemnek ily átváltoztató erejét senkinél sem tapasztaltam eddig. Az a hosszú nyaku, csontos arcu, hegyes orru és széles homloku ember, a ki az aránylag alacsony homloktól hátrafelé emelkedő, azután pedig hirtelen lecsapott koponyájával olyan sajtóságos, idegenszerű benyomást gyakorolt az emberre, most a gondolatok varázs hatalmánál fogva egyszerre csak megszépülni látszott. Különb-en is szabályos és nyugodt vonásai egy csapásra életelevenen játszi, olykor-olykor fenéges alakot öltöttek s a gondolatok árnyalatainak engedelmeskedve még jobban megelevenítették hatalmas gondolatait. Úgy éreztem vele szemben magamat, mint egy kitünő művész előtt szokta az ember, megfedkeztem teljesen a külsőről, lebilincseltek szavai, gondolatainak bűvös folyásu játéka.

S ettől kezdve barátokká lettünk. Körülbelül hat éven keresztül csaknem mindennap egymással órákat töltve vitatgattuk meg a philosophia legmélyebb kérdéseit. S a mint végig-végig haladtunk a philosophia történetén, mondhatom nem egyszer nyílt alkalom bámulni rengeteg olvasottságát s csudálatos tehetségeit. Az emberi elmének legmerészebb s a jelenlegi tudomány szerint „megoldhatatlan“ problémáit csaknem játszi könnyűséggel bonyolította le. Lebilincselve, szellemének ereje által, hallgattam olykor-olykor fejtegetéseit, melyekben a philosophia legnagyobb gondolkodóinak nézeteit, ellenmondásait és tévedéseit megvilágította s a helyes utat felderítette. Hányszor kellett éreznem az eddigi abstract philosophiának gyöngeségét és tehetetlenségét, mikor egy-egy kérdést ellene meg akartam védelmezni! S nem egyszer tett már-már kishitűvé lángeszének hatalma, ha nem bátorított volna más részről az a tudat, hogy őt csaknem kezdettől fogva megérteni tudni, nézeteinek kritikussává és hirdetőjévé lehetni s rendszerének egyik munkásává felemelkedhetni sem utolsó dicsőség.

Mindezt persze sokan még tárgyaltalan s a baráti szeretet és nézet-rokonság tülhajtotta nyilatkozatnak fogják tartani, a mint rendszere erejének objektív hangsúlyozását is annak tartották még a legközelebbi múltban is. De — tudom — a

jövő igazat ad majd nekem. a mint már többé-kevésbé igazat adott Németország legtekintélyesebb philosophiai társasága. Ez a tudat bátorított évekkel ez előtt arra, hogy az akkoriban megindult Magy. Philosophiai Szemle szerkesztőjének munkatársul ajánljam; nemkülömben ez a vele való barátság s philosophiai rendszer-azonosság teszi lehelővé most is előttem, hogy őt a Szemle olvasóinak bemutatthatom.

Schmitt Jenő született 1851. november 5-én Znaimban, Morvaországban a hol atyja Károly (Nándor) cs. k. kapitány és tanár volt a katonai mérnöki (Genie.) akadémián, a mely Znaim mellett Kloster-Bruckban van. Legelső gyermekéveit a kloster-brucki akadémia fizeti lakosztályában töltötte. S szüleinek már akkor feltűnt tanulási vágya. Négy éves korában már tudott olvasni s idejének legnagyobb részét gyermek-mesék olvasgatásával töltötte. Sőt későbbi éveiben is, ha gyermek- és ifjútársai játékokban kerestek szórakozást, ő könyveihez vonult vissza s folytonosan ezekkel szórakozott. Atyjának csak hamar bekövetkezett halála után anyjával, a ki a magyarországi származásu Bulla családból származik, — Jenőnek a nagy-atyja ugyanis Bulla Károly orvos-tudor s 1818. előtt Bács megyében Zomborban megyei főorvos volt — Magyarországba, Zomborba költözött. Itt végezte azután ugy az elemi iskolákat, mint az itteni reáliskolát is. Innen azután Budapésre ment, a hol is is a budai (II. ker.) reáliskolánál a főreáliskolai studiumokat is elvégezte. Általában mindig a jobb tanulók közé tartozott. S ezt koránt sem az iskolai leczkék szokásos bemagolásának köszönhetette, — az ő szelleme már akkor is az iskolákon kívül eső tanulmányokban keresett táplálékot s érett gondolkodásánál fogva már ekkor is nem egy intelligensebb tanárának feltűnt — hanem kitünő emlékező tehetségének, a mely mindenoldalú tanulmányaiban manap is oly biztosan vezeti őt. Kezdetben a katonai pályára szánták S ezért is az 1868-iki év végén a temesvári hadosztály-iskolát látogatta. Itten azonban hosszabban tartó lázbetegségbe esvén — ugy látszik a temesvári levegő nem volt kedvező hatással egészségére — tovább nem maradhatott. Visszatért tehát Zomborba. S minthogy anyagi viszonyainál fogva, sem a technikai, sem pedig az egyetemi iskolákat nem látogathatta, már az 1869. év februárius havában kénytelen volt állami hivatalt keresni s Bács megyében előbb, mint gyakornok s később, mint irnok alkalmazást is nyert. A tudományos pályára való törekvése azonban itt sem hagyta el. Az 1870-ik évben a szabadkai főgymnasiumon érettségi vizsgálatot tett.

Szellemét eleinte a szépirodalom s különösen az aesthetika foglalkoztatta. Az 1874-ik évben Berlinben egy füzetkét tett közzé: Moderne und antike Schicksalstragödie. Kritik der modernen Anschauung über die Tragödie. (Verlag von Willh. Müller) czimvel. Egy kritikai közlés ugyan igen jelentékenynek mondotta e munkáskát, de ez eddigelé nagyobb olvasókör figyelmét nem ébresztette fel. Még az utóbbi években is egy „Nero“ czimű német, jambusokban írt tragédián dolgozott. En sajnálatomra csak csekély töredékeit ismerem. Mineddig csak kézirat e tragédia.

Schmitt főmunkássága azonban a philosophiára szorítkozik. A szó szoros értelmében vett philosophus ő. Elmegy pl. Tárfüredre üdülni s vizz magával néhány kötet Hegelt s ott a fenyvesek illatos árnyékában kipihen a philosophiai munkásság okoz'á fáradalmait — Hegelnek a társaságában. „Csak most vettem

igazán észre,“ — mondja visszatérte után — „hogy mennyire szükséges elemem a philosophia. A fürdőben folytonosan Hegellel társalkodtam.“ S mily csekélység vitte őt a philosophiára! Egy, újságcikket olvasott egyszer, — körülbelül 1867-ben — a melyben igen primitiv-alakban Pláto és Aristoteles ellentéte volt ismertetve. Ez annyira lebilincselte elméjét, hogy rögtön cikket irt az ellentétes nézetek megvilágítására. Így tett akkor is, mikor az érettségi vizsgálatra készült. A philosophiát Purgstaller kézikönyve után tanulta. Ebből ismerkedett meg Kanttal. S ez annyira érdekelte őt, hogy féléjszakákon át több ivre terjedő értekezést irt róla. Buchner „Kraft und Stoff“ czimű munkájával, melyben naiv, de éles vonásokkal van a világfelfogás vázolva, mély benyomást tett reá. Nemkülönbön igen megragadta szellemét Feuerbach Lajos vallásphilosophiája is radikalismusával és hata'nis, classikus német stílusával. Ezt az embert általában nagy elismeréssel szokta emlegetni s a modern philosophia egyik kiváló munkásának tartja.

A mi philosophiai fejlődését különösebben jellemzi az, hogy kezdetben Kant követője volt. Álláspontja legalább igen rokon volt az övével. Irt is akkoriban egy egész munkát ebben a kérdésben: *Das wesen des Glaubens. Kritik der Negation*“ czímmel. Szándéka is volt ezt Németországban kiadni, de kiadót nem találván e szándékával felhagyott. Ez 1875-ben történt. Ugyanekkor egy nagyobb philosophiai könyvtárt kezdett beszerezni magának. S tanulmányozni kezdé Fichte, Schelling s Hegel műveit. Hegel tanulmányozása végre arra az álláspontra vezette a melyen jelenleg áll s a melynek én a „panaisthesis“ nevet adtam. Ugyanekkor irt szintén egy munkát, a melyben jelenlegi álláspontját már megközelíté. Ez is kiadatlan maradt. Főpontokban ugyancsak ezt az álláspontot vallja egy pályamunkájában, melyet a jénai egyetem által kitűzött, Krause philosophiájának fejtegetése tárgyában irt. E munkáját a jénai egyetem megdicsérté. Azt mondja róla a többi között, hogy „energikus gondolkodás, sokoldalú tudás és szemléltető előadás“ nyilvánul benne. A jutalmat mégis a Hohlfeld Pál munkája nyerte. A mi jellemző lehet itt a jénai egyetemre, az, hogy már e munkából szép jövőt jósol szerzőnknek; azt mondja ugyanis róla: „so sehr daher von dem Verfasser bei fortschreitender Klärung Erfreuliches für die philosophische Wissenschaft zu erhoffen ist, so entbehrt die vorliegende Arbeit zu sehr der Besonnenheit und Reife um den Preis davontragen zu können.“

Ettől kezdve — de különösen ismeretségünk ideje alatt — azután rohamosan fejlődött. Ma még a kérdés nehézségeiről beszélt, már másnap lelkesülve mondá, a z t h i s z i, hogy megoldotta. Rendesen csak jelezni szokta, hogy mivel foglalkozik, de a kivitelt illető gondolatait soha sem mondotta el. „Nem szeretek félig kész munkával állani elé“ — ezzel ütötte a kérdést. De ha már látta rólam, hogy rendkívül érdeklődöm a tárgy iránt, elsorolta a legfogósabb nehézségeket, természetesen kérdezgette: „no, hogy oldanád ezt meg, hát ezt?“ De hogy ő hogyan oldja meg. arról mindég következetesen hallgatott. S így történt azután, hogy nekem is, a ki pedig folytonosan vele voltam, minden dolgozatával újabb és újabb meglepetéseket okozott. Ellenségei ráfogták — sőt az idei németországi kritika is hinni akarja róla — hogy nem gondolja át eléggé gondolatait. Mondhatom, bámulo: az az önkritika, a melylyel Schmitt dolgozik. Minden lehetséges oldalról újra, meg újra megvilágítja a kérdést. Átgondol minden képzeltető ellen-

vetést s miután minden oldalról tisztázta s meg vitatta, csak azután mondja ki és írja le nézeteit. De ezek aztán sziklaszilárdak is ám mindég. Nem ismerek bírálói és támadói között egyetlenegy sem, a ki valamelyik alap gondolatát meg-ingatta volna. S meg vagyok győződve róla, hogy a jövőben sem fogja soha senki megingatni. S épen azért, mert oly mindenre kiterjedő, szigorú önkritikával ír, látja is előre ellenfeleinek minden lehető támadási pontját. S a mint első ellenve-tések elhangzott, ő már nem is olvassa tovább. Tisztában van az egész támadóval. Csaknem szóról szóra mondja el a többi ellenvetését. Így semmisíti azután meg valamennyit.

Az az egyedüli szerencsétlensége, hogy nem értik. Különben ez minden új jelenséggel így szokott kezdetben történni. A nevetséges a dologban csak az, hogy ennek az okát azután Schmittben keresik s nem önmagukban. Volt pl. már olyan kritikusunk is, a ki csak félig olvasta el dolgozatunkat, mert tovább nem értette, de azért szörnyűségesen lebírált bennünket. — Kitartása csudaszerű. Napokat, éj-jeleket el-elfoglalkozik egy nehezebb kérdéssel a szellemi fáradságnak minden leg-csekélyebb jele nélkül. Rendesen éjjel dolgozik. Igen gyakran késő éjjélutánig. Reggel azután kilencz óráig alszik. Zsebei folytonosan duzzadoznak alig olvasha-tóan irt kéziratoktól. Mindig németül fogalmaz. A Szemlében megjelent cikkeit is németből fordította. S ezt igen gyakran észre is lehet venni dolgozatain. Jel-lemzi, hogy megkérdezni valamit, a mit nem egészen tud, nem igen szeret. In-kább utána kutat maga s így állapítja meg a kérdést. Mindenben rendkívül cyni-kus. Szobájában szanaszét hevernek a legértékesebb munkák angol, francia, né-met, latin és magyar nyelven. Szinte eltűnik közöttök. Közönyös előtte minden külsőség. Őt csak a tudomány s különösen a philosophia érdekli. Szívesen foglal-kozik azonban a philosophián kívül a tudomány minden ágával. Különösen szereti a költészetet. Egy-egy rossz versen olyan jókat tud mulatni. Ilyenkor csakugy pa-takzik humorának forrása. Olvasottsága mindenoldalu és meglepő. Mint az óclas-sikus literatura. tanárát nem egyszer ejtett csudálkozásba óclassikus isme-reteivel.

Azt mondja Wekerle egyik munkájában: »philosophussá az ember csakis te-re-m-tő öngondolkodásánál fogva lesz.“ S ez a teremtő erő teszi Schmittet igazi philosophussá. Ez kimerithetetlen. Ezt leírni nem lehet. Látni és hallani kell Schmittet, mikor bele-belemelegszik. Az a képes nyelv, az a mélyreható elme, az a kérlelhetlen satira, a melylyel leghatalmasabb ellenfeleit is bírálja! S ez a teremtő ereje kiterjed mindenre a miről csak szól. Még a legmindennapibb tény is mintegy ujjaalakítva kerül ki az ő szelleme műhelyéből. Akárhányszor elgon-doltam már magamban, midőn teremtő szellemének hatalma csaknem elszédített: „ez az ember, ha megfelelő tért nyelhetne, miut egy modern Messiás képes volna újáteremteti ezt a mostani világot“ . . .

Szegény, jó, öreg Horváth Cyrill! Rendkívüli érdeklődéssel kérdezősködöt gyakran tölem felőle. Végre egyszer rávettem Schmittet, hogy meglátogatta. Kőrül-belül két óráig beszélt neki s az öreg ur csak hallgatta. Végre aztán, mikor felállott, hogy elbucsuozon tőle, a jó öreg meghatottan ragadta meg a kezét s így szólt: „isten áldja meg fiatal ember, látom önben a jövőt!“

Ez volt az öreg urnak philosophiai hatnyudala.

98470

